

© *Никифорова І*

или, например, наступательной экспрессии, «онемения» и др. Учитель – тот, кто чувствует и направляет эмоциональную партитуру занятия, не «давит» авторитетом. При этом давление может принимать разнообразные формы – от «авторитета учености», до «авторитета должности». Учитель здесь скорее чуткий наставник, который идет рядом, встречает трудности, помогает их преодолевать и не боится показаться неосведомленным. Ведь это честный поход за истиной, и здесь бывает всякое. Как в любом походе – кто-то устает, кто-то сбивается с маршрута, кто-то оказывается слабым, и его поддерживают и предлагают помощь. Но в этом движении в пространстве философии, организации себя через философствование, вызревает духовный опыт субъекта, который является опорой и защитой от псевдонауки, лженауки, обыденного догматизма.

Это очень личный опыт, который привносит в любую деятельность момент осознанности как привычки к философской рефлексии, возможности артикуляции проблемы и позиции, т.е. зрелого, целостного, смыслодержательного отношения к миру. «Личность» опыта проявляется в его оригинальности, неповторимости, так у каждого он свой, разный, его нельзя передать по наследству или из рук в руки. Кроме того, когнитивный опыт собственных экзистенциальных открытий оставляет позитивный след в памяти, вырабатывает привычку мыслить, формирует умение мыслить «вживую».

Не всегда мысль способна воплотиться в языковой структуре. Иногда человек переживает такие эмоционально-когнитивные состояния, которые оставляют лишь отблеск, тонкий след, намек, смутный образ мысли, за которым трудно угнаться, извлечь, расшифровать, проявить. Особенно это ощутимо в моменты глубокой внутренней рефлексии, на границе порождения речи. Читаем у И. Бунина: «В те дни я часто как бы останавливался и с резким удивлением молодости спрашивал себя: все-таки, что же такое моя жизнь в этом непонятном, вечном и огромном мире, окружающем меня, в беспредельности прошлого и будущего и вместе с тем в каком-то Батурине, в ограниченности лично мне данного пространства и времени? И видел, что жизнь (моя и всякая) есть смена дней и ночей, дел и отдыха, встреч и бесед, удовольствий и неприятностей, иногда называемых событиями; есть беспорядочное накопление впечатлений, картин и образов, из которых лишь самая ничтожная часть (да и то неизвестно зачем и как) удерживается в нас; есть непрерывное, ни на единый миг нас не оставляющее течение несвязных чувств и мыслей, беспорядочных воспоминаний о прошлом и смутных гаданий о будущем; а еще – нечто такое, в чем как будто и заключается некая суть ее, некий смысл и цель, что-то главное, чего уж никак нельзя уловить и выразить, и – связанное с ним вечное ожидание: ожидание не только счастья, какой-то особенной полноты его, но еще и чего-то такого, в чем (когда настанет оно) эта суть, этот смысл вдруг наконец обнаружится. «Вы, как говорится в оракулах, слишком вдаль простираетесь...» И впрямь: втайне я весь простирался в нее. Зачем? Может быть, именно за этим смыслом?» [1, с. 36].

Возможность «простирается вдаль» за смыслом в единстве наивного познавательного импульса и традиций школьной философии – представлена в данной статье как тематизация проблемы философского образования и культуры философствования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бунин И. Жизнь Арсеньева / Иван Бунин. — М. : Согласие, 2000. — 404 с.
2. Голубович И. В. ДНК: Информационно-аналитическое издание [Электронный ресурс] / Инна Владимировна Голубович. — Режим доступа: <http://childcult.rsuh.ru/article.html?id=59428>
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов — М. : Наука, 1987. — 264 с.
4. Набоков В. В. Стихотворения и поэмы / В. В. Набоков. — М. : Современник, 1991. — 318 с.

Нікіфорова І – аспірантка ОНУ ім. І.І. Мечнікова.

УДК 130.2.Табачковський

**«МОВА АНТРОПОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ:
КОНЦЕПЦІЯ В.Г. ТАБАЧКОВСЬКОГО»**

Стаття присвячена аналізу кола антропологічних пошуків В.Г.Табачковського, виділенню понять, які були введені до філософського обігу В.Г. Табачковським.

Ключові слова: антропологічна рефлексія, сучасна українська філософія.

Стаття посвячена аналізу круга антропологічних пошуків В.Г.Табачковського, виділенню понять, котрі були введені в філософський обиход В.Г. Табачковским.

Ключевые слова: антропологическая рефлексия, современная украинская философия.

The article is devoted to the analysis of the conceptions of V. G. Tabachkovskiy and to discernation of concepts introduced to the philosophical usage of V. G. Tabachkovskiy.

Keywords: the anthropological reflection, the contemporary Ukrainian philosophy.

Однією з проблем сучасної української філософії являється недостатність, а в деяких випадках відсутність адекватного та автентичного україномовного понятійно-категоричного апарату. Це в повній мірі стосується царини вітчизняної філософської антропології, яка останні десятиліття напрацьовує свою власну мову. Саме на мову «антропологічного розмислу» буде спрямовано увагу цієї публікації. Адже в тут виникають суперечки з приводу навіть найбільш визначених, здавалося б, понять. Не завжди ці розбіжності позначаються відкрито, дуже важко знайти виразне описання саме «мовної» ситуації, але ми можемо їх фіксувати, аналізуючи статті і праці цілої низки авторів.

Звертаючись до філософської антропології, яка представлена, перш за все, дослідженнями В. Г. Табачковського, а також А. М. Дондюка, Г. І. Шалашенко, Є. І. Андроса, Г. П. Ковадло, Н. В. Хамітова та багатьох інших, ми можемо говорити про формування антропологічної школи в Україні (остаточно назва цього напрямку ще не визначена, але ж без сумніву українська сучасна філософія, яка взагалі відзначається своєю «людиномірністю», знаходиться в ситуації інтенсивного антропологічного пошуку, у тому числі пошуку мови «антропологічних розмислів»). Як на наш погляд цей подвійний пошук виразно представлений у філософській концепції В. Г. Табачковського. Актуальність статті проявляється в її цілях, а саме у визначенні специфіки мови «антропологічної рефлексії» у спадщині цього видатного філософа. Ще одним проявом актуальності наших пошуків є нещодавно (28 лютого) проведені Інститутом філософії НАНУ ім. Г. С. Сковороди читання, присвячені 90-річчю однієї з засновниць Київської філософської школи Марії Злотоїної, на тему «Філософія і суспільство: минуле й сучасне». В межах цих читань відбулось також і вручення премії імені Марії Злотоїної за кращу філософську монографію останнього десятиріччя, премії імені Сергія Кримського за найбільш новаторську філософську концепцію, премії імені Юрія Прилюка за найкращий редакційно-видавничий проект у галузі філософії, а також премії імені Віталія Табачковського за кращу друковану працю молодого дослідника (до 35 років) у галузі філософії. Таке пошвавлення в вітчизняному філософському товаристві свідчить про необхідність подальших досліджень концепцій вітчизняної філософії, яка виявлена в роботах цих мислителів, адже їх вони надають широке поле для «свобідного руху».

Головними джерелами цього дослідження, перш за все, слугуватимуть праці В. Г. Табачковського (це дві монографії – «У пошуках невтраченого часу: (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників)», «Полісутнісне Ното: філософсько-мистецька думка в пошуках „неевклідової рефлексивності“, інші статті цього дослідника (Див.: [1,4,5,6,7,8,9,10,11,12])). Також ми врахуємо точки зору таких філософів як С. В. Пролеєв та О. І. Хома, які глибоко аналізують проблеми української філософської мови.

Нестачу вітчизняних філософських понять та категорій дуже гостро відчувають ті спеціалісти, які займаються перекладами праць іншомовних мислителів. Але саме в складному та неоднозначному процесі перекладання знаходиться найпотенційніша можливість формування україномовного «мисленевого простору». Звернемось до бесіди С. В. Пролеєва із В. Г. Табачковським під назвою «Світова філософія українською мовою», в якій С.В. Пролеєв наголошує на значенні перекладацької справи у формуванні української філософської термінології, зазначає необхідність зв'язку української філософії із світовою «класикою» філософування, адже саме цей зв'язок може стати поштовхом для нового більш потужного розвитку вітчизняної філософської традиції та набуті якісно нового звучання, ставши взаємозв'язком: «Лише з появою українською мовою Платона та Арістотеля, Августина та Аквіната, Декарта та Гуссерля наше власне мислення матиме міцний ґрунт для існування, відшліфується національна філософська термінологія» [6, с. 10]. Тож маємо за необхідність «відшліфування» термінології за допомогою перекладів, що не применшує значущість філософських праць наших сучасників, які не потребують перекладу через свою україномовність. Значущість перекладацької справи в окресленій ситуації також підкреслює український дослідник О. І. Хома. У своїй статті «Філософський переклад та філософська спільнота» він зазначає необхідність власних напрацювань в мовній царині української філософії, що є обов'язковою умовою для повноцінного

розвитку нації: «Щоби відбутися в сучасних реаліях, філософська спільнота повинна передовсім виробити власну мову, здатну виражати істотні нюанси змісту класичних і сучасних філософських учень, а для цього перекласти певну критичну масу іншомовних текстів, як давніх, так і найновіших, що дало би змогу виробити достатньо багатий термінологічний тезаурус» [13, с. 54]. Велика кількість українських перекладів є калькою російськомовних, адже найчастіше здійснювались не з мови оригіналу, а з вже наявного російськомовного перекладу. Зазначимо також що українокомовні праці перевантажені літературними та філософськими русизмами. Саме тому необхідно вибудовувати рівнозначну, а не залежну від інших термінологій український понятійно-категоріальний апарат. О. І. Хома оцінює високі шанси становлення української мови «як робочої мови спільноти», головною умовою цього є самостійність сприймання власної термінології, «а не вибудовувати крізь їхню призму» [13, с. 65].

Саме у такій ситуації створювалась «антропологічна мова» В. Г. Табачковського. Вирішальною для нього була сама концепція людини, яка потребувала нових термінів та понять. По перше, це визначення сфери екзистенціальної антропології. У «Передньому слові» до праці «Людина в есенційних та екзистенційних вимірах» (Див.: [1]) Табачковський коли пише таке: «Вже сама назва пропонувані читачеві розмірковувань засвідчує їхню належність до царини екзистенціальної антропології» [1, с. 3], відносить свої філософські пошуки та пошуки своїх колег до царини екзистенціальної антропології, тим самим вони продовжують «людиноцентровані» пошуки «Київської світоглядно-антропологічної школи». По друге, це проблеми багатовимірності, полісутності людини, ці пошуки втілені в праці «Полісутнісне Ното: філософсько-мистецька думка в пошуках „неевклідової рефлексивності”», в ній філософ спробував надати людині свободу. В. Г. Табачковському вдається досить вдало балансувати над прірвою багатовимірності і допоміжними засобами в цьому хиткому положенні є намагання сформулювати й означити «екзистенц-есенціали» (в іншому варіанті «екзистенціал-есенціалії») (Див.6). Людина – це не середня величина, це дуже різна наповненість, різні можливості проявів одних і тих самих характеристик, які в різному хитросплетінні та перегукуванні породжують людські особистості. Але «багатовимірність» це не тільки позитивна риса, вона також і «чорна діра» (Див.: [5]) до якої може потрапити людина (з точки зору Табачковського), а це, за великим рахунком, прямий без перешкод шлях до остаточної втрати навіть можливості основи людського існування.

Специфіка антропологічної філософії В. Г. Табачковського полягає в тому, що він цікавився не лише концептами, а й конкретно-історичними ситуаціями, в яких розвивалась вітчизняна філософська антропологія. Вона для нього буда дійсно персоналістичною, зображував її як унікальну біографічно нюансовану «драму в особах». Так він звертається до визначних для розвитку філософії в 1960-х роках постатей як Павло Васильович Копнін та Володимир Іларіонович Шинкарук, під керівництвом яких сформувалась нова «мисленева площина» та нове професійне «медитативне середовище» (Див.: [17]) Намагання надати українській-радянській філософії уособлення, конкретизувати ситуацію з подробицями наукового життя являється характерним для висловлювання автора про якого йде мова. Ілюстрацією вищезначеної тези може слугувати наступне висловлювання В. Г. Табачковського: «На схилі короткотривалої хрущовської «відлиги» П. Копнінові, який завдячуючи власному талантові й зусиллям своїх молодих сподвижників стає директором академічного дослідницького філософського колективу, вдається створити свого роду «медитативне середовище», безцінне як у інтелектуально-творчому, так і у громадянському відношенні» [7, с. 11]. Послідовником копніновських запроваджень і наступним очільником Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ став (з 1968 р.) В. І Шинкарук. Діяльність цього складу керівництва Інституту філософії В. Г. Табачковський визначає як зміну орієнтирів та орієнтацій, внутрішньої направленості офіційної радянської (української) університетської філософії від ідеологічної заангажованості, «знелюдненості», вульгарного соціологізму до «людиноцентризму» «раціонально вишуканого». «Отже, починаючи з П. Копніна в Україні виникає нове культурне явище. На противагу офіційній марксистській філософії, фактично знелюдненій – її пронизував вульгарний онтологізм, що ним намагалися підперти не менш вульгарний соціологізм (котрий в уяві і вчинках власть імущих нерідко межував з волонтаризмом) – виникає потяг до філософування «людиноцентрованого» й водночас раціонально вишуканого» [7, с. 41]. «Людиноцентроване» філософування намагається бути не лише «раціонально вишуканим», а й дуже винахідливим («изошрѐнное») та вигадливим як «мисленевого середовища», сформованого навколо П.В. Копніна та В.І. Шинкарука на ситуацію в суспільному існуванні, яку продукує тотальна влада. «Наскільки всюдисущою й винахідливою є влада, настільки ж вправним може бути індивід щодо неї» [5, с. 63]. Ця винахідливість у випадку з українсько-радянським філософуванням втілювалась в

антропологічну спрямованість досліджень заангажованих діаматовською та істматівською тематикою, при цьому в достатньо завуальованій формі метафор відбувалося висловлення власної думки, відмінної від загально прийнятої ідеологічної лінії. Напевно, що джерелом великої частки метафоричності філософської мови Табачковського стала саме ця описувана ситуація. Можна констатувати неабияку винахідливість людського духу, що навіть у важкий для себе час заперечення «хитрістю» та могутнім ratio самостверджує самоцінність людської індивідуальності. Не зменшує, а навпаки примножує винахідливість та силу розуму непряме висловлювання власної точки зору, а застосування порівнянь та метафор.

Ми вже вказали не те, що В. Г. Табачковського зробив великий вклад в розвиток української філософської мовної культури, адже своїми доробками він значно збагатив українську філософську термінологію, що є дуже важливим, адже питання нестачі адекватних та автентичних (не калькованих) філософських термінів українською мовою стоїть дуже гостро. Філософ не тільки віртуозно користується наявною термінологією, а й сам продукує нові концепти. Він нанизує слова як перли, створює нові сенси, поєднуючи їх не очікувано, інколи парадоксально. Але нові концепти завжди мають глибокий зміст й багатовимірність, складну внутрішню структуру, попри легкість вимови, невимушеність використання та поетично-літературне звучання. Ці характерні ознаки мови Табачковського були спровоковані неможливістю вільно висловлювати власні думки за часів радянського тоталітарного режиму, якому було підкорене усе, це покора не оминула і філософію. Але радянські мисленники змогли метафорично висловлювати думки, що не збігалися з офіційною ідеологією під її ж прикриттям. Сам філософ в своїй праці «Лабіринти свободи» у вітчизняному марксистському та постмарксистському антропологізмі пише з цього приводу наступне: «Звичайно, кожна із схарактеризованих мною світоглядних новацій висловлювалась «езоповою мовою»: так уможливлувалося збагачення тодішньої практики філософування новими концептами. А це, хай у жанрі критики тих концептів, провокувало новий мисленневий досвід, багатший од традиційних» [5, с. 54]. Сам феномен «езопової мови» може стати предметом окремого дослідження, яке б окреслило коло тієї принципово іншої форми філософування. Якщо ж поглянути на праці Табачковського суто в аспекті словотворення, без глибокого занурення у зміст та проаналізувати його внесок в розбудову термінологічної площини філософії, тоді ми можемо констатувати той факт, що метафоричність висловлювань Табачковського є одним з найбільш застосованих знарядь у власних пошуках та осмисленні інших філософських концепцій. Характерним для розмислів В. Г. Табачковського є також певного виду синтез двох протиставлень – поєднання філософських категорії, які мають більш менш чітко визначення та метафоричних висловлювань. Так наприклад в передмові до «Полісутнісного Ното...» при постановці проблеми В. Г. Табачковський застосовує цікавий авторський прийом, він використовує чітко визначений термін - «динамізм» у поєднанні із метафоричним висловом - «щовечірній спокій», що в сукупності створило новий зміст, інше сприйняття умов людського самоствердження в світі, а обидві частини синтезу-протиставлення сприймаються як достатньо «природне» поєднання [6, с. 26].

Філософські неологізми В. Г. Табачковського можна, поки що достатньо умовно, виокремити таким чином:

1. Терміни, основою яких є «antropos», від якого і створюються нові поняття: «антропокреативний потенціал» [4, с. 6], «антропорятівна функція» [9, с. 102], «антропосприятливий час» [9, с.104], (Див.: [6]).

2. Терміни, які є похідними від «збування» – «збулість», «збуле» [7, с. 8] (розуміння онтологічного рівня «збулості», а не просто констатація факту).

Також уявляється можливим виділити ті слова, які дуже часто зустрічаються в працях В. Г. Табачковського і які, не дивлячись на усталеність, набувають іншовимірності через їх репрезентацію в конкретно-значущих ситуаціях, це наприклад: колізії, візії, розвідки, світоглядно-антропологічні розвідки, розмисли, антропологеми, та інші.

Складається таке враження, що філософ, особливо в останніх своїх творах, намагався «осягнути неосяжне» і процитувати якнайбільше праць різних авторів. Позитивною рисою цього намагання є незаангажованість Табачковського, який опираючись в своїх філософських розвідках на корифеїв світової філософії (Г. Гегель, І. Кант, К. Маркс та інші), в той же самий час з легкістю і невимушеністю може послатися на статтю нікому невідомої аспірантки. Це свідчить про широту поглядів і не застиглість світосприйняття, гнучкість розуму і нешаблонність мислення цього українського філософа. Така відкритість до чогось нового є найвищим пілотажем взаємовідносин «метра» та початківців.

Користуючись одним із методів В. Г. Табачковського проілюструємо неусталеність,

незастиглість, процесуальність становлення української антропо-філософської «мовленневої площини». Звертаємо увагу читачів на назву фундаментальної праці філософа «Полісутнісне Номо: філософсько-мистецька думка в пошуках „неевклідової рефлексивності”». В самому ж тексті як синонім використовується термін «рефлексивність» і розрізнення між ними не проводиться. Така двозначність різні смислові зони цих категорій. Здавалось би категорія «рефлексія («рефлексивність») взагалі-то має більш-менш чітко окреслені кордони розуміння та вживання. У випадку з «рефлексивністю» друкарська помилка характеризує плинність та пластичність, а отже і необхідність того самого «антропологічного розмислу», якому присвятив свою наукову діяльність В. Г. Табачковський.

Таким чином ми можемо зробити деякі висновки. Характерною рисою філософування В. Г. Табачковського являється поєднання онтологічного і антропологічного рівня. Специфіка антропологічної філософії В. Г. Табачковського полягає в тому, що він цікавився не лише концептами, а й конкретно-історичними ситуаціями, в яких розвивалась вітчизняна філософська антропологія. Вона для нього буда дійсно персоналістичною, зображував її як унікальну біографічно нюансовану «драму в особах». В. Г. Табачковського зробив великий вклад в розвиток української філософської мовної культури, адже своїми доробками він значно збагатив українську філософську термінологію, що є дуже важливим, адже питання нестачі адекватних та автентичних (не калькованих) філософських термінів українською мовою стоїть дуже гостро. Філософ створював неологізми та надавав нового антропологічного звучання вже існуючим категоріям. Метафоричність цього мисленника можна розглядати як спосіб створення філософсько-антропологічних концептів. Окремим дослідженням можуть слугувати опозиції та синтези в філософській спадщині В. Г. Табачковського, якими він щедро і дуже вдало користується.

Зазначаючи усе вище сказане, слід відмітити необхідність проведення фундаментального дослідження, яке буде націлене на виявлення нових українськомовних філософських понять та категорій через аналіз творчого доробку В. Г. Табачковського, а також на більш докладний аналіз змісту неологізмів та метафор, на які такий щедрий матеріал, запропонований нами до вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах / Под ред. В. Табачковський, А. Дондюк, Г. Шалашенко та ін. — К. : Наукова думка, 2004. — 246 с.
2. Попович М. Про філософську культуру країни на ім'я «СРСР» / М. Попович // Філософська думка. — 2009. — №3. — С. 5-15.
3. Пролєєв С.В., Табачковський В.Г. Світова філософія українською мовою / С. В. Пролєєв, В. Г. Табачковський // Філософська думка. — 2002. — №1. — С. 10-19.
4. Табачковський В.Г. Гуманізм та проблема діалогу культур / В. Г. Табачковський // Філософська думка. — 2001. — №1. — С. 6-25.
5. Табачковський В. Г. «Лабіринти свободи» у вітчизняному марксистському та постмарксистському антропологізмі // Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи / Под ред. В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий та ін. — К. : Наукова думка, 2005. — 273 с.
6. Табачковський В. Г. Полісутнісне Номо: філософсько-мистецька думка в пошуках „неевклідової рефлексивності” / В. Г. Табачковський. — К. : Вид. ПАРАПАН, 2005. — 452 с.
7. Табачковський В. Г. У пошуках невтраченого часу: (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників) / В. Г. Табачковський. — К. : Вид. ПАРАПАН, 2002. — 300 с.
8. Табачковський В.Г. Феноменологія антропологічних ідей В.Шинкарука (до 75-річчя з дня народження вченого) / В. Г. Табачковський // Філософська думка. — 2003. — №3. — С. 14-38.
9. Табачковський В. Г. Феноменологія в Дрогобичі «пробуджувальні візії» Бруно Шульца / В. Г. Табачковський // Філософська думка. — 2004. — №2. — С. 81-113.
10. Філософсько-антропологічні читання '97. — К. : Стилос, 2000. — 291 с.
11. Філософсько-антропологічні читання '99. — К. : Стилос, 2000. — 305 с.
12. Філософський енциклопедичний словник / Загал. ред. В.І. Шинкарука. — К. : Абрис, 2002. — 742 с.
13. Хома О. Філософський переклад і філософська спільнота / О. Хома // Філософська думка. — 2010. — №3. — С. 49-66.